

Les «Elegies de Bierville»*

Una lectura adequada de les *Elegies de Bierville* demana, primer de tot, que se situï en un període històric específic el tema existencial del qual germinaren l'emoció i la idea portades a terme després en l'esplèndid producte d'un poeta l'obra del qual ha estat definida, amb força encert, com «l'extrema punta de diamant de la poesia catalana».¹

En la geografia, en realitat no gaire accidentada, de la vida de Carles Riba, la guerra civil, amb les necessàries opcions primàries i finals que generà i imposà, tingué un efecte de profund trasbals, més encara que en les coses o pels fets, a causa de l'enorme patiment psicològic i moral que costà. Escriptor de concentració solitària, nodrida per una tensió púdica i reflexiva en la lúcida voluntat d'expressar-se mitjançant la paraula calculada i perfecta, absoluta; literat d'infinita curiositat cultural, capaç de treballar sense diletantisme en un ventall que, partint de la literatura grega, arribarà fins a les formes més significatives de la literatura europea dels nostres temps; naturalesa geomètrica i harmònica, apassionada i esquerpa, al cap i a la fi un exemplar típic de poeta i estudiós abocat al recolliment essencial, quasi atrinxerat en l'escaient dimensió del viure en la literatura i substancialment aliè a un penetrant compromís civil, Riba es veia obligat, quan la capital de Catalunya cedia dramàticament a la desintegració, a escollir d'una manera improrrogable. L'opció fou la justa: no podia haver estat cap altra si es té en compte que, darrera aquell desdeny a certes concreteses del compromís polític directe, no s'amagava ni una ambigua indolència, ni una insegura vacil·lació, sinó que l'home era, a la seva manera i en el mateix ésser de la profunda vida moral de la qual es deslliura la virtut poètica, un ferm partícip, conscientment militant de l'oposició a l'ultratge de la dictadura, i, diríem,

* Pròleg a l'edició italiana de les *Elegies de Bierville* (Torí, Einaudi, 1977), traduït per M. Dolors Ventós.

1. BOFILL I FERRO, *Vint-i-cinc anys de crítica* (Barcelona 1958), pàg. 111.

més encara que per un acte de valor pròpiament polític, a causa d'una remota i consolidada matriu cultural en la qual hom podia reconèixer-se palesament en tot moment que la vida ho reclamés amb severitat.

Així, entre la trasbalsada multitud d'homes diferents per ideologia i classe social que, quasi ininterrompudament, cobria el camí que anava des d'una Barcelona neguitosa i vituperada fins a la frontera de França,² duia els passos vers la fuga i l'exili, el gener de 1939, amb la seva companya, poetessa també, Clementina Arderiu, amb els fills i un parell d'amics escriptors (Antonio Machado, Josep Pous i Pagès), el poeta més representatiu del noucentisme «solar» i «racionalista»,³ l'esquiú literat que, davant del crit decisiu de l'antifeixisme, no s'havia sostret a l'obligació del rebuig i de l'expatriació. Comença així la inesperada, potser temuda, aventura, curulla de riscos concrets, com era, abans que res, la perspectiva d'una indigència que ben segur que hauria estat combatuda amb dignitat, i oberta, d'altra banda, a tots els riscos de l'ànima: el punyent encaç de la nostàlgia, l'agressió dels pensaments penosament mancats de consolació a l'exili, la condició humana violada.

Es d'aquesta situació d'ofensa i d'injustícia, patida en les latituds més estrictament tutelades, que neixen, no el projecte ni l'articulació de les *Elegies de Bierville*, sinó l'embrió fructífer que més tard s'esbadellarà com una flor; i sobre aquest *humus* existencial es fonamentaran les complexes variacions del fantasma líric del poema. L'edificació s'esdevindrà, tal com anirem assenyalant més endavant, mitjançant estratificacions significatives conduïdes simultàniament i sàviament encreuades, cosa que es revelarà també com la manera amb la qual renovar

2. No hem d'oblidar ací les pàgines exemplars escrites sobre aquelles hores tràgiques per A. ROVIRA I VIRGILI, *Els darrers dies de la Catalunya republicana* (Buenos Aires 1940).

3. A. MANENT, *Carles Riba* (Barcelona 1963), pàg. 12, biografia traduïda al castellà i inclosa al volum *Tres escritores catalanes: Carner, Riba, Pla* (Madrid 1973), pàg. 226. Sobre el noucentisme ribià, cf. també J. TEIXIDOR, *Cinc poètes* (Barcelona 1969), pàgs. 91-113, que a les pàgs. 94-95 especifica en quin sentit cal parlar per a Riba d'un nou classicisme mediterrani de caire noucentista; M. SERRAHIMA, *Dotze mestres* (Barcelona 1972), pàgs. 307-332, especialment les pàgs 311 i 317-18, el qual afirma que Riba es troba «dins de la línia "noucentista" més estricta, i que unes certes influències de Xènius van durar molt de temps en ell»; J. FUSTER, *Literatura catalana contemporània* (Barcelona 1972), pàgs. 199-205 (amb una òptima bibliografia a les pàgs. 477-480), que comença definint Riba com a «màxim poeta del Noucentisme» (en el sentit d'una distància, més que cronològica, cultural de l'estètica d'E. d'Ors); A. TERRY, *Catalan Literature* (London-New York 1972), que, a la pàg. 101, sembla que vol atenuar la matriu noucentista del poeta barceloní.

la temàtica sense cap perjudici per a la sòlida unitat del text, unitat segellada, per la part que li toca, per la personal assumpció de modalitats fonamentalment simbolistes, encara que no es pot afirmar que aquesta sigui l'única fórmula de poètica que Riba emprà; però l'empenta inicial i la invitació rebuda de l'ànima s'individualitzen en els esdeveniments de l'existència i en els variables i alterns reflexos d'aquests sobre la fantasia lírica.⁴

Això no vol dir, és clar, ni que les *Elegies de Bierville* siguin abans que res un acte de poesia civil, com si poguessin presentar una presa de posició decisiva en el sentit de la prelatió política (encara que potser mai la poesia de Catalunya del nou-cents no ha tingut el do d'uns versos amb tanta emoció i ressonància com els que es llegeixen especialment en la segona part de la novena elegia), ni que, al contrari, l'estímul primitiu, que fou polític en la mateixa mesura en què es configurava com a veritat moral i civil, hagi estat sobrepassat, o fins i tot capgirat, a causa d'algun d'aquells processos d'usurpació tan freqüents en la poesia. L'òptica més congruent i correcta —almenys així ens ho sembla— és la de la concreció, en una àrea de dinàmic creixement, de factors, no heterogenis, però segurament articuladíssims per la mateixa diversitat de llur origen, atentament coordinats per a una orquestració que esmenti i signifiqui tots els modes més autèntics de l'ésser. Per això podria semblar, més encara que erroni, parcial, assumir les *Elegies* ribanes o com una obra eminentment, per no dir exclusivament, políticocivil, o, a l'inrevés, entendre-les com un refinadíssim llegat de desintegració hedonística, en nom d'una efímera consolació de la poesia que en tant que s'ha donat, es desarrela, i, doncs, nega la seva realitat.

La perspectiva de lectura més creïble i pertinent, segons la nostra opinió, està en la individuació, almenys en principi, d'una situació de consulta directa —en la turbulenta urgència dels esdeveniments— de l'home amb una realitat vital que reclama la comparació amb alguns interrogants primordials de la seva mateixa realització: això és l'existir segons un principi, el fer poesia i com o per què, la cultura en el seu valor més productiu i autèntic, les decisions essencials, el mateix tornar

4. El component simbòlic que es pot trobar en tota la producció poètica de Riba ha estat subratllat sovint, ara amb una amplitud de perspectives adés més gran, adés més restringida. Cal veure sobretot J. M. CASTELLET, *Carles Riba i la tradició poètica del simbolisme*, dins *Poesia, realisme, història* (Barcelona 1965), pàgs. 11-19, i també J. M. CASTELLET i J. MOLAS, *Poesia catalana del segle XX* (Barcelona 1963), pàgs. 183-184; TERRY, *Catalan Literature*, pàg. 103.

a pensar en l'interior i l'exterior quotidians, interrogants que, elaborats amb tanta precisió com es vulgui i tal vegada amagats fins i tot per qualche excés literari, revelen a la fi, justament per la seva mateixa configuració com a continguda tensió de la reflexió que s'emociona, la seva humaníssima pena, la veritat oberta que els engendra.⁵ És l'ésser òntic aleshores,⁶ i per tant determinat per les mesures espacials i temporals d'allò que és, amb la successió alterna i real que el crea i el fa perdurar en la seva especificitat, que vol expressar-se en una commoguda i dolorosa confessió d'ell mateix, delicadament lliurada a través de les necessàries dissimulacions culturals i mitjançant l'ample sedàs de la parla metafòrica, però dins del programa, inalienable per vocació i elecció congènita, d'una calmada lucidesa formal;⁷ i, al mateix temps, no

5. El testimoni més important en aquest sentit el dona el mateix Riba en dos paràgrafs d'aquella extraordinària història d'un text i del seu poeta que és el «Prefaci a la segona edició», tant on escriu: «En l'íntima realitat, m'acabarava amb mi mateix, ple de mi mateix no finit i del que de mi mateix hagués donat; m'acarava amb mi mateix, recollit en les meves pròpies forces, per tal que per elles em conegués i m'acabés i m'expandís cap a l'encontre d'una idea divina», com on pregunta i avisa: «Ara bé: aquell retorn a la realitat profunda de mi mateix, a la meua ànima i al meu pensament, a les raons per les quals sóc l'home que sóc i que vull ésser, al dedins de la meua vida personal, nominativa, al cor de la meua durada i al centre on convergeixen els lligams amb tantes coses terrestres que col·laboren en el meu esdevenir —aquell divinement forçat retorn a les bases, valgui l'expressió, per on sóc sostingut i nodrit i d'on sempre em caldrà de nou partir cap a noves conquestes, aquella rara experiència vivificadora, en suma, que potser no ens és atorgat de fer si en certa manera no l'hem merescuda, ¿com podria ésser absurd que la qualifiqués d'humanística, si el seu caràcter de religiosa, que no he vacil·lat a atribuir-li, cobreix ja en principi més amplament?» Com podem veure, en ambdós casos es tendeix a determinar el fi, que és el religiós, on mena el procés de confrontament interrogatiu al qual el poeta se sotmet a conseqüència de la dura experiència de l'exili: això en perfecta concomitància amb una tendència de les *Elegies* que, assenyalada de diverses maneres ja abans, més tard troba un desenvolupament total en l'onzè text.

6. La terminologia heideggeriana ha estat adaptada oportunament per J. FERRATÉ en l'excel·lent volum *Carles Riba, avui* (Barcelona 1955), pàg. 21.

7. La característica d'extrema vigilància estilística, al programa d'un cos poètic de transparència diamantina, és una constant de l'objectivació lírica de Riba, posada en relleu fins i tot pels seus primers crítics. A les *Elegies de Bierville*, també mitjançant l'ús del metre quantitatiu, allò que FERRATÉ, *Carles Riba, avui*, pàg. 17, ha definit com a «formalisme» dominant assoleix característiques d'extrem refinament, encara que els versos puguin fer la impressió d'estar compostos en un ritme «una mica aspre», com, per a tota la producció ribiana, considera que és FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, pàg. 203. No ens passarà per alt, també en el curs d'una lectura ràpida, com Riba emplena els seus versos d'assonàncies, rimes internes, al·literacions i figures retòriques, no a causa d'un programa fredament previst de compensació

oblidant de cap manera l'escomesa existencial, amb el seu ferm reclam civil, que obrí el camí, esgotador i abrupte, a aquesta confrontació més dramàticament directa.⁸ Ningú millor que el mateix Riba d'altra banda s'ha adonat tan bé d'això, tant, que va afirmar, quasi com si volgués excusar-se d'algun moment de massa explícit desvetllament d'ell mateix, allà on invoca la musa de la poesia lírica i de l'amor als versos finals del comiat:

«Èrato, més continguda perdona l'estrany, si l'onada
ara i adés ha saltat sobre els teus nombres sever.»

El tema de la nostàlgia, el de la pàtria i dels valors que representa i el de la condició humana humiliada ara en la pròpia persona i en la de tots els companys de dissort, és el substrat del qual germina la multiforme objectivació de les *Elegies de Bierville*, la seva estructuració plurisèmica. Un tema que, precisament a causa del fet que no es dona en una momentaneïtat icàstica d'abandonament líric sinó que es formula en un corpus complex i múltiple, que inclou fonts poètiques, registres culturals i voluntats expressives de diversa articulació, no es mostra sempre clarament en la superfície, sinó que, molt sovint, sembla que es disfressi o s'amagui darrera modalitats diversificadores i al·lusives a diversos nivells. És clar que es tracta, també en aquesta modalitat del discurs líric, d'una ulterior manifestació del pudor del poeta i de la parsimònia aristocràtica en la confessió, desitjada des de sempre i idealment volguda en una àrea d'objectivació neta i diamantina, en el nom d'una perfecció decantada de la forma poètica.

Obertament el tema d'una càrrega nostàlgica que deriva de l'espoliació i de la pèrdua de l'íntima identitat, col·locat en el canal d'una descripció naturalista teixida sobre el contrast, apareix a la primera elegia, la qual conserva els trets i la gràcia de l'exordi clàssic, sobretot en alguns preanuncis epidíctics. Mitjançant l'oposició —força calibrada i

formal pel que fa a un ús mètric atípic, ni a causa d'una gràcia classicista, sinó en virtut d'una natural propensió a coordinar l'íntima correlació entre les paraules en una estructuració brillant i circular, tot establint una densa xarxa de relacions verbals.

8. CASTELLET-MOLAS, *Poesia catalana*, pàg. 124, posen en relleu oportuna-ment que «les *Elegies de Bierville* constitueixen un tombant decisiu en l'obra d'un poeta que, a l'exili i en la solitud, en el dolor i la desesperança, sabé trobar noves forces per a fer alenar la seva poesia, fins al punt de conduir-lo a escriure un dels llibres més importants de la poesia catalana del segle XX».

continguda en un vigilat nombre verbal que no esmorteix gens la vasta commoció dels records— entre el paisatge de l'exili actual i el de la consuetud de sempre, entre la concentrada natura boscana i fluvial del poble francès i la marina d'un Sud més tebi (ara sense explicitar, però que després serà àmpliament esmentada en tot el seu volum de solarietat mediterrània), el poeta testifica, amb institució analògica d'ampli camp descriptiu, l'angoixa de l'expatriament, l'aguda incertesa d'una solitud sense remei, l'insistent estímul de la nostàlgia.

La invocació que tanca la primera elegia, amb l'auspici, i la propiciació, de la visita apolínia, que és vista, amb adequació naturalista, en la germinació líquida i arbòria:

jo no sé quin déu mort, fill de la font i del verd,

mentre anuncia en termes més clars quina serà l'organització explícita del poema —o sigui, la d'un corpus de forma més o menys clàssica en el qual la mesura de l'humanisme estigui predisposada a insercions de diversos tipus, un extens fresc conduït, doncs, per pluralitats i conglomeracions en la variada metaforicitat de l'edificació lírica—, d'altra banda ja conté un obert sentit de consolació que, òbviament, no és tant del viure com del fer poesia: o d'una cosa per l'altra.

Les notes d'angoixa més palesa ens fa l'efecte que són dignes de ser individuades en els versos que traeixen un sentiment de crua injustícia:

«(...), ah! com si tinguessin
tots els homes la pau i només jo fos errant.»

i en aquells en què es recorden els «tants ahirs d'alegria», a més de la memòria del dramàtic hivern passat, que projecta ara el poeta «a un abril incert». Però a aquests senyals de més condolguda consciència de la injúria i de la precarietat del moment respon, amb subtil brodat de contrapunt, un seguit consolador i alleujant, a mig camí entre promesa i esperança. L'ànima ja «es reconeix», o sigui, torna a personalitzar-se tot vençant la destitució espiritual i la solitud absoluta degudes, en el moment de l'exili de la protecció dels llocs estimats, a l'exili d'ell mateix; després hi ha una perspectiva de confort, que deriva de la severa concentració del paisatge francès, que indueix a reflexions que són quasi com un retrobar-se; aleshores ve la subtil nota d'enveja metafísica d'aquelles tofes «lliures al cel», que és com si fessin un solc entre la bru-

talitat de la dictadura i la deguda coordinació d'home i natura; finalment s'endolceixen els pensaments, també en el nom de la calmada urbanitat dels llocs, a través d'un record que ja es va anunciant amb tota la seva exemplaritat de valors, és a dir, Grècia.

Entre l'agost i el setembre de 1927 Carles Riba havia fet un llarg viatge per Grècia, juntament amb la seva muller. La impressió que s'endugué fou enorme, perquè esdevenia concretesa i realitat una mítica presència cultural conreada amb passió ja des de l'adolescència. Fou, per a l'hellenista Riba, com descobrir una nova terra natal en la qual localitzar i fonamentar les imaginacions que brollaven de les lectures i els ideals adquirits a través d'elles, una peregrinació entusiàstica amb la qual donar la vida dels ulls i de les coses als pensaments de la cultura. Ara, molts anys després d'aquell viatge, quan es va perdre la pàtria real, el retorn mític a aquella ideal, plena de les significacions humanes i morals, intel·lectuals i civils que li havien quedat gravades, assumia no solament el sentit autèntic d'una reinserció ennoblidora, sinó també el de la reflexió consolada, com de refugi miraculós des del qual saber tolerar l'expatriament i reconèixer-se en una dimensió de dignitat superior. La «gràcia tenaç» sembla aquesta i el poeta la guanya mitjançant la suggestió pànica que li ve de les aigües del riu biervillès i del seu bosc que li recorden «un nom», val a dir, l'Hèllade vista i gaudida pels quatre punts cardinals de mar amb les parets rupestres, d'història, de llibertat i de mite.⁹

Amb la segona elegia aquesta migració vers un record que té el sentit i la força d'una rehabilitació poètica i d'una reidentificació íntima, guanyades al preu d'una nostàlgia feta metàfora i assolides amb una dolença recerca entre els múltiples pols de la individuació humana i poètica, s'anirà complint gradualment; és a dir, aquest retorn ideal s'en-

9. L'hellenisme de Riba, conreat durant tota la vida amb passió inexhaustible i vivificat contínuament per un seguit de prestigioses traduccions, entre les quals cal remarcar la de l'*Odissea*, del 1948, és una dada fonamental d'una substància cultural que té una importància cabdal en la professió poètica. R. TÀSIS parla d'un «hellenisme d'estudis i de temperament», que trobà més tard la seva formulació més aconseguida en la «plenitud sublim» de les *Elegies: Un segle de poesia catalana* (Barcelona 1968), pàg. 105, i F. FAUS, potser donant lloc a un *prius posterius*, ha afirmat que «pels grecs, fonamentalment, Riba ha retrobat per a nosaltres la grandesa d'una poesia»: *Situació de Riba*, «Homenatge a Carles Riba en complir seixanta anys» (Barcelona 1954), pàg. 200. TEIXIDOR, *Cinc poetes*, pàg. 108, especifica força bé que a les *Elegies* un «contrapunt d'aquella Grècia ideal... una mica hòlderliniana... serveix al poeta per a arribar a la màxima intensitat».

laira amb tota la seva càrrega de tensió anguniosa i de pensarós recolliment. Riba mateix ens assabenta d'això en la nota del text: «Es aquest lloc únic, síntesi i símbol de moltes coses pures, que en el meu exili se'm representava a la memòria; talment com si m'aparegués entre els arbres foscos de la vall de Bierville i m'hi reveiés a mi mateix el viatger feliç de dotze anys enrera». El camí del poeta vers l'HèHade somiada i vista té, doncs, el sentit d'un acte d'arrelament en el moment en què ell i els companys d'una elecció necessària abandonaven la pàtria, però d'un arrelament que conserva intacte encara el sorprès plaer d'un descobriment. Fou una feliç exploració anys endarrera; ara és un retorn des d'una condició d'angoixa i desolació que demana consol i llum, però també és un retorn que, sobretot gràcies al treball de poeta, i per tant de la instal·lació de la condició terrena en el cel de la poesia, conserva la nitidesa virginal d'una sensació genuïna i val també per a fer-se reconèixer homes en una matriu laboriosa i vivent.

Súnion, «rocós punta final de l'Àtica», indica també, en aquest punt de les elegies, una entre les infinites possibilitats d'elecció en el camp de la lírica.¹⁰ Però, d'aquesta segona elegia —en la qual s'acompleix el tema de l'exordi i es registra d'exclamació invocativa que era tan sovint part integrant d'ell en els cànons de l'escriptura antiga—,¹¹ n' emergeix abans de tot un valor de reconquesta orgullosa de la llibertat en tant que bé etern; d'ella escampa la lliçó de la dignitat noblement trempada pels cops de la sort, quan pesen tant la desil·lusió i la derrota. Tal condició d'esperit, sostreta a les fàcils concessions de la commiseració d'un mateix però en el gruix autèntic d'una ombrejant malenconia, s'aconsegueix només al preu de l'absolut, tal com confirma amb superba institució metafòrica, la comparació amb les columnes marmòries del temple de Posidó el qual volgué Pèricles, que arriba al seu punt de perfecció justament en la descripció de l'escomesa del temps, que no obstant això no ha aconseguit fer malbé la puresa austera de les ruïnes, a diferència de tot el que s'ha esfondrat i es deixa corrompre.

Des d'ara el poema, dins la varietat dels volums temàtics assolits

10. Vegeu també, sobre aquesta elegia, A. CIRICI, *Riba i el temple de Súnion*, «In memoriam Carles Riba (1959-1969)» (Barcelona 1973), pàgs. 115-127.

11. Però cal no oblidar l'herència neoclàssica (pensem, per exemple, en els molts «ach!» de Schiller, un poeta molt estimat de Riba, quasi tant com Goethe), filtrada també mitjançant Hölderlin i els parnassians, que en diversos graus de combinació és fàcil trobar en Riba, sobretot en les maneres corresponents als suggeriments que provenen del simbolisme i del noucentisme.

cada vegada, si bé col·locat sobre un sòlid fonament d'unitat,¹² s'adreça, en diversos nivells de consolidació dels nuclis substancials, vers les fites i les fórmules que l'expliciten metafòricament, ja anunciades des de la part inicial. El projecte assoleix els límits justos d'una objectivació necessària, la idea (si es vol fer servir una paraula molt pròpia d'en Riba) s'acompleix i es valora. Un cop situada la invenció en l'indret adequat, també amb una funció consoladora de segell clàssic, d'una tradició hel·lènica fruïda ja des de la joventut, mitjançant un procés escaient de transfiguració i metamorfosi,¹³ es personalitza, tot fent-la peculiar i individualitzada, la temàtica grega¹⁴ i s'organitza ordenadament el fresc metafòric seguint la normativa d'un procés supletori transparent, a través del qual es caracteritza emblemàticament la pròpia especificitat humana. Tot això encara sense renunciar a implicacions expressionistes i simbolistes de diversa entitat i treballant en un ventall de noucentisme que encara té conspícues restes de parnassianisme.¹⁵

Ja s'ha vist com la pàtria, perdut tot senyal de presència, tret el del

12. Senyals del problema de la unitat poètica del poema, que no s'han de confondre, és clar, amb el de la coordinació temàtica o de l'organicitat, poden trobar-se a FERRATÉ, *Carles Riba, avui*, pàg. 21, i a FUSTER, *La poesia catalana*, II (Palma de Mallorca 1956), pàg. 161.

13. Sobre la relació entre metàfora i mite a les *Elegies* cal veure també A. FIGUÉ, *Elegies de Bierville: de la metàfora al mite*, dins «In memoriam Carles Riba», pàgs. 309-324.

14. Sobre el procés i el significat de l'íntima apropiació del magisteri clàssic per part de Riba, allò que sol definir-se com el seu humanisme, han estat fetes unes òptimes observacions. Ens limitarem a subratllar una consideració, que no podem deixar de banda, de FUSTER, *La poesia catalana*, pàgs. 159-160: «Però, realment, si a hores d'ara «humanisme» vol dir alguna cosa —alguna cosa més que erudició— és a canvi d'haver-se apropiat d'un sentit històric vivíssim i de revertir en decisions ètiques implacables», i cal esmentar algunes observacions força interessants d'E. VALENTÍ I FIOLE, *Els clàssics i la literatura catalana moderna* (Barcelona 1973): «L'humanisme, entès com una actitud vital, com un principi de la vida intel·lectual i ètica, com una fidelitat a una tradició de pensament i de forma, és un element essencial de la poesia de Riba», de tal manera que aquest esdevé «un sistema de referència i contrast, usat per tal de definir-se ell mateix i situar cada etapa de la (...) evolució espiritual». «Tenim en Riba un gran poeta que (...) s'ha enfrontat amb l'antiguitat clàssica amb plena consciència del que això comportava, i prenent els antics com unes coordenades sobre les quals pogué definir-se ell i la seva experiència, tant humana com artística»: respectivament pàgs. 70, 71-72 i 85.

15. Sobre el component parnassià en la poesia de Riba cf. sobretot G. E. SANSONE, *La ricerca di Carles Riba*, dins *Studi di filologia catalana* (Bari 1963), pàgs. 245-267 (on es remarca també la influència expressionista), i TEIXIDOR, *Cinc poetes*, pàg. 105.

refugi en la memòria, és substituïda per l'hel·lènica pàtria ideal, com a estimat gresol de la universalitat cultural i civil. S'arrela així l'ànim desolat pels esdeveniments i agudament corroït per la nostàlgia, i des d'aquell somiador refugi mental, propiciat per la calma centreuropea del bosc biervillès, es va teixint la xarxa densa i orgànica però no unívoca del poema, la partitura polifònica sobre les monòdiques anotacions primitives. Sobretot, un cop recuperada una estada contra la profunda torbació de l'esperit exiliat més enllà de la carn, es fa legítim l'accés a la catarsi poètica. El camí de la llibertat volguda amb l'expatriació i amb la peregrinació i el del fer poètic s'assimilen com una mateixa mesura de recerca, a bastament pagada en la pena i en la tensió de l'existència i de la imaginació. I com les dues pàtries, real i ideal, pateixen un procés de simbiosi en el qual no se sap on comença la substitució i on acaba la metamorfosi, així el discurs, ara directe, ara metafòric, de les restants elegies palesa l'encreuament, l'intercanvi, la concreció i la simultaneïtat de l'ulissisme en la vida i en la poesia.

La recerca de la llibertat, proclamada amb tanta emoció i energia a la novena elegia, s'ajunta a la de la creació poètica. Un retorn, i un rescat, perseguits i obtinguts justament per l'acte de soferta individuació que la història humana ha imposat al poeta: com si, després d'un llarg silenci, la imaginació se n'hagués tornat als espais més adolorits de la creació, així com el viure en una precisa consigna existencial, i aquesta elecció traumàtica, però peremptòria, hagués afavorit l'altra; però, també, amb una consciència més gran, precisament perquè s'assoleix al preu d'una dissort madurada reposadament en la intimitat, no solament de l'efectiva osmosi entre l'existència i la creació poètica com a càrregues emocionals que coincideixen i es complementen a causa de la nostra reflexiva terrenitat, sinó també per l'aspra i misteriosa felicitat de l'acte líric: per això semblarà legítim assistir en la part final del text a un replegament sobre la divinitat de la confessió poètica.

Això ens fa veure que no és casual ni fortuït el fet que Riba, després d'haver patit d'una manera tan essencial la condició humana i poètica d'aquell moment de la seva vida, pogués portar a terme les diferents parts del seu poema unitari en temps no solament no immediats entre ells sinó àdhuc diferents com a seu i realitat dels llocs, des del moment que el signe i l'empremta de tot el poema ja eren acabats com a idea, encara que la formulació trigués a fer-se. Ens dona testimoni d'això una bona part de la felicitat introducció feta anys més tard a la segona edició

de les *Elegies*,¹⁶ la qual sembla certament una de les coses més avisades i meditades que ha escrit el poeta sobre l'acostament a la poesia i que dóna suport al text líric amb una dignitat la matriu de la qual cal reconèixer en una emoció inalterada, i ja arrel ple de l'ésser, malgrat el temps passat entremig.

Si observem ara amb una mirada ràpida, sense voler fer un comentari exacte, sinó adreçat a copsar els nusos centrals, en la clau de lectura proposada fins ara, i els punts que sobresurten de les elegies que segueixen les que ja hem comentat, el camí que ja hem anat assenyalant resulta prou individuuable, encara que sigui recorregut, evidentment, d'una manera molt sovint sinuosa i no sense parades i desviacions. Amb la tercera elegia, l'evocació sentimentalment vigilada de la Grècia ideal avança, tot annexionant-se una gamma de records adquirits en l'indecís límit del somni, el qual assumeix una funció més puntual de mediació fantàstica. Sobre ales incertes i difuminades de records filtrats pel somni, la variada trama del temps porta ara al poeta el paisatge d'un verd «dolç i obstinat», memorablement contemplat: el d'Irlanda. La inserció ahotriomòrfica és feta amb una subtil disposició d'anotacions paisatgistes que es reclamen per contrast o per semblança, acompanyades per un ampli sentiment del temps, convocat una altra vegada per als efectes subjectius com són els valors visuals dels paisatges de Grècia, de França, d'Irlanda. I és justament en els versos finals, dedicats a la jove parella que hostatjà el poeta a Anglaterra, tal com ens diu la nota al text, que la noció temporal, adaptada per significar també el component de risc, d'instabilitat i potser també d'arbitri, reforça els sentits explicitats al començament de l'elegia. Hi ha també, en aquesta conclusió, un primer senyal, que pot semblar encara paganitzant, cap a la conquesta de la divinitat, que serà objecte d'una especificació ben clara tot seguit.

La quarta elegia té la corba harmònica d'una escultura clàssica i el seu gest és tot dins l'àrea d'una contemplativa exaltació de la bellesa. Sembla ben bé que, en la coincidència de l'etern amb l'objectual i el sensible, s'assoleixi una imatge superior del món, contemplat en una simbòlica dimensió de bellesa i de gràcia, que sembla que conserva alguns residus pre-rafaelites, sense les deixalles del sensualisme extrínsec i decla-

16. A la qual cal afegir ara els aclariments de lloc i temps i algunes dilucidacions substancials, que Riba donà en el curs d'una lectura pública de les *Elegies*, feta el 8 de febrer de 1956. La transcripció d'aquella conversa, resumida al cap de vint anys, ha estat publicada per O. CASASSAS, *Carles Riba presenta les «Elegies»*, «Serra d'Or», XVIII (1976), pàgs. 523-531.

matori. Al símbol heHenitzant hi viu encara, com a component essencial, la dada temporal transfigurada en ritme, un moviment que, miraculosament, transforma en rodona dinàmica l'estaticitat icàstica de la figuració femenina en els seus pocs moviments d'estatuària pulcritud, mentre es consola en el més alt ritme del món, i en el nombre melòdic de la creació poètica ocultament coordinat amb la metàfora imaginativa, la solitària expatriació del poeta.

El sentit de naufragi sentimental assoleix encara major importància al text que segueix, felicíssimament encaminat per un dels més bonics «vers donnés» entre molts i molts, sobretot de començament i cloenda, del poema. Però l'obertura marina i acolorida cedeix de seguida terreny, mitjançant una noció de precarietat anunciada de diverses maneres en els versos precedents, a l'adolorit sentit de l'ulissisme que després traspuarà a una gran part de les elegies restants, sigui en la superfície metafòrica sigui en el substrat del missatge líric. El retorn de l'heroi homèric, en la nit carregada d'expectació tremolosa i alegre, vol al·ludir no solament al retorn salvaguardat dels sentiments bandejats de l'indret connatural, un tornar-se a situar refiadament a l'arrel humana fins ara destituïda,¹⁷ sinó també, al mateix temps, a la recuperació de la seu interior de la creació poètica. L'«esposa secreta» aleshores sembla que sigui la poesia, el lloc de la qual s'aconsegueix (mitjançant l'austera concentració en la vesprada que porta a la «nit amb joia dels ulls, nit més enllà de la nit») per un camí abrupte i un tenaç anhel; i la nostàlgia de l'heroi «envellit i nu» que «súbitament reconeix una pàtria d'antany i no en té sorpresa», s'identifica amb la del poeta, al qual li és consentit «en la pau del cor» d'accedir novament a la seva orginària condició existencial.¹⁸

17. Anota oportunament A. TERRY, a la introducció al primer volum de les *Obres Completes*, cit., de Carles Riba, que a les *Elegies*, «exili significa el retorn a les arrels subconscients de l'ànima» (pàg. 23); i TEIXIDOR, *Cinc poetes* (pàgs. 108-109) posa en relleu que «La peregrinació física forçada, s'acompanya d'aquesta altra peregrinació més íntima que el farà anar fins al fons d'ell mateix: allò que són ell i els seus, i la terra que estima, i el Déu que l'espera».

18. Específicament per a aquesta elegia, X. CASP, *Comentari apassionat a una elegia de Carles Riba*, dins «Homenatge a Carles Riba», pàgs. 143-147, observa que aquesta «com a cos poemàtic és començada i acabada sota el domini de l'imperi intel·lectual de Riba» (pàg. 145). Però és un argument que val per a tota l'obra del poeta i que abasta no solament reculls com *Tres suites*, més aviat obertes a les instàncies de la poesia pura, sinó reculls més explícits i poc ehlíptics. D. GUANSÉ, en el bell assaig «*Elegies de Bierville*», dins «Homenatge a Carles Riba», pàgs. 228-241, ha parlat de «poesia sensata» (pàg. 229), i TEIXIDOR, *Cinc poetes*, pàg. 102, referint-se a les *Estances*, ha posat en relleu el valor d'una «poesia meditativa», en la qual «no hi ha sentiment (...) sinó

Però la poesia és recerca, cacera arriscada i esgotadora de la «gran perla perfecta», exploració contínua per assolir «la paraula adormida, incalculable», do suprem dels déus. La descoberta de la paraula que és pròpia de la poesia, un desvetllament il·luminador obtingut en les ribes secretes del somni, permet la dolçor celestial d'un oblit que, pareu esment, és «nodriment i valor, no ceguesa i caiguda», adverteix en Riba, quasi volent obrir un ferm solc entre la seva manera d'ésser en poesia i certes tendències, més accentuades del somnambulisme i místicament metafísiques, d'algunes poètiques del segle. Perquè, una vegada guanyada, la insubstituïble paraula de la poesia és coneixement, veritat absoluta, cognició d'una realitat superior existent en nosaltres i més enllà de nosaltres, «íntima» en la seva «innocència i anterior».

La il·lustració gnoseològica s'aconsegueix amb una emocionada tensió lírica mitjançant invocacions i exclamacions, que arriben a generar una participació més intensa per part del lector, i, a més, amb el recurs analògic al motiu de la unió entre els amants. I segella el sentit paradisiàc de la conquesta del cos verbal, recuperat per a la veritat concreta de la poesia com a font de goig pànic, la confrontació amb la contemplació alhora trasbalsada i inefable, però no estupefacta, del «bell cos amorós»: d'aquesta manera s'ateny el més acomplert acte de donació entre home i dona en comparació de l'assoliment del coneixement poètic, situat en la seva veritat d'individuació de l'existència que es dona. L'aspecte religiós, que en la cloenda serà proclamat en termes molt més explícits, és insinuat en aquesta elegia a través del concepte de l'accés a la poesia com a privilegiat regal diví i celestial il·luminació que permeten atènyer la veritat poètica vivent al nostre entorn.

Amb la setena elegia esdevenen més clars els usos homèrics, amb una àmplia pinzellada simbòlica, i el recurs al somni com a ambientació productiva (però a l'àmbit d'un abandó reflexiu) de les parts més significatives del poema. L'objectiu és la creació, al bressol misteriós del si matern, amb el germen de la dada poètica donada per encanteri a la comprensió dels homes en el seu pur i viu ésser: o sigui, el misteri mític de la gestació lírica.¹⁹ Amb una progressió evident respecte a la temàtica plan-

aquell (...) que ja ha esdevingut reflexió o problema», mentre que J. RUIZ I CALONJA, a la *Història de la literatura catalana* (Barcelona 1954), pàg. 589, remarca la «qualitat especulativa» de la poesia ribiana «comunicada per una emoció, continguda per un desig de forma i de reserva».

19. J. FUSTER, *La poesia catalana*, II, pàg. 162, observa justament que Riba, en tota la seva producció poètica, evidencia «com a tema, l'obsessió del pro-

tejada anteriorment, ací, mitjançant la comparació del somni d'Ulisses després de l'abandó de Nausica tot fent un camí de retorn que al·ludeix al viatge de retrobament de la inspiració, a través de l'analogia explícita amb la gestació femenina i fins i tot en els versos clarament adreçats a assajar asseverativament el tema del signe lingüístic:

«(...) Entre nosaltres humans,
déus! els mots són només per a entendre'ns i no per a entendre'ls:
són el començament, just un senyal del sentit»,

amb tots els ribets d'enigma arcà inherents, es reforça, arribant a latituds de problemàtica diversa, el tema central de tornar a situar-se en si mateix. Naturalment, tal com a la part del somni i de la procreació hi havia el sentit del sobrehumà i de l'imponderable, del somni al misteri, així en el paràgraf sobre el procés lingüístic no és el valor elemental del signe monosèmic que es vol significar, en el transcurs d'un retorn al verb poètic que s'intenta definir exaltant-lo, sinó els gruixos plurivalents, la consistència polisèmica que no està en contra de l'absolutesa necessària de la paraula. En tot el paràgraf central aquest argument sembla enriquir-se amb uns nous contorns i tendeix a una càrrega d'allusivitat més subtil, no sense oblidar alguna voluta noucentista de matriu orsiana i amb un cert impuls expressionista, adreçant-se també al problema de la relació amb els destinataris del producte poètic, si no anem errats, especialment els de l'exili i del rebuig, capaços per tant de copsar també un especial rerafons del missatge. L'àmplia construcció de l'elegia s'acompleix escament amb la tornada a l'obrador humil i laboriós de la creació: no hauria pogut ésser d'una altra manera en el cas d'un poeta que pot realitzar-se només en una transparència estilística diamantina i, per tant, treballosament encalçada.²⁰ La «lenta trama», els «pertinaços ordits» anti-

blema poètic». Més recentment, estudiant les primeres experiències poètiques de Riba, J. MOLAS, *Notes sobre la prehistòria poètica de Carles Riba*, «Els Marges», I (1974), pàgs. 9-23, conclou que «Des del primer moment, Riba es mostra preocupat pels problemes de la creació poètica i fins arribà a convertir-los en tema dels seus versos» (pàg. 23).

20. J. FERRATÉ, a l'article *Carles Riba, home essencial*, «Serra d'Or», XI (1969), pàg. 505, posa ben en relleu que el poeta «creia en els mots, en la seva força, carregada d'història i jerarquitzada dins d'una tradició única, que és la que comença amb els antics». És d'aquest magisteri que brolla la condició fonamental del fer poètic de Riba ben definit per J. TRIADÓ, en les pàgines sobre el poeta incloses en el volum *Llegir com viure* (Barcelona 1963), com «una riquesa sense barroquisme i un classicisme sense fredor. I a la inversa,

cipen la conclusió de l'elegia següent i la imatge del callígraf xinès que fa d'epíleg a la desena elegia; però la gràcia desperta de la paraula llimada es capbussa plenament aquí en la contextura fosca del teixit existencial. Amb el salt, humil i coratjós, a la gruta de Marmarospilià la davallada vers al si mateix poètic s'acompleix amb tota exactitud.

Aleshores s'explica que es continuï amb una composició de les més compromeses amb el joc mític de la memòria ardent i nostàlgica, com per una concretesa i alhora una humanització d'algun recer abstractitzador dels versos precedents. El viatge del 1927 és reviscut en aquesta pàgina no solament en l'alegria de la fusió sentimental amb Clementina, segellada pel fet de reconèixer-se poetes en la font de Castàlia, sinó també com a detall paisatgístic que es carrega amb profundes emocions culturals. L'incendi sobtat, tan proper a la inesperada encara que cercada il·luminació lírica, de les Fedríades que es retallen en la corba del recorregut marí i la ritualitat que, des de tal començament, van assolint progressivament els versos de l'elegia, no solament a través de la litúrgia pagana de l'abeurament sinó també per l'atmosfera de misteri pagà i cultural que l'envaeix, no es consumeixen tan sols en un pur encís de memòries que testimonien una vocació segura, perquè el discurs s'enriqueix amb una eficaç pluralitat semàntica. Tal com diu la nota, amb la gràcia sagaç d'una ambigüitat imposada per la censura: «Les Ninfes Castàlides ja eren invocades abans com a testimonis i guardianes de les tradicions llegendàries». El poeta és ara testimoni i guardià de la tradició viva i punyent, llegendària en la mateixa mesura d'una riquesa perduda i sempre rememorada, de manera que el foc del «dèlfic tombant» assumeix el doble sentit de l'esplendorosa fulguració poètica i de la ferma conservació dels valors patris.

Tant és així que, amb la novena elegia, esclata el més resplendent cant civil, noblement universalitzat, de la Catalunya d'avui, una magistral lliçó d'orgullosa emoció democràtica que és alhora manifest de la inevitable opció contra la dictadura i confiat missatge en el destí dels homes. De l'esment de la glòria de Salamina al record de la derrota de Queronea: «eclipsi de la llibertat organitzada políticament. Però només un eclipsi...», del rebuig d'una humanitat embrutida al córrer alegre i impacient d'una esperança que es transmuda en fe, l'elegia canta d'una manera austera i emocionada, extensa i ferma, digna i vibrant una confiança més

també una simplicitat sense encarcament i una passió sense arbitrarietat» (pàg. 51).

alta en la sort de la societat humana, tot conformant-se com una nobilíssima poesia civil. Aquesta es basta tota sola per a motivar el perquè real i profund de certes eleccions i per a donar testimoni ple del torbament viril i angoixant amb el qual el poeta visqué l'ofensa dels temps.²¹

Amb les dues últimes elegies que precedeixen el comiat, els temes perfilats en el curs del poema arriben al punt de la solució i semblen quasi sublimar-se en una connotació poètica més tensa i difícil. La desena elegia és potser la més propera a certes modalitats rilkianes,²² altrament ben fàcils de seguir al llarg de tota la producció d'en Riba, i d'un cert expressionisme reté també una significació espiritualista més accentuada, ací doblegada als valors cristians, tal com el mateix poeta explica en la nota corresponent. El substrat al·lusiú al viatge òrfic²³ és, naturalment, un altre cop el de l'arribada al fer poètic, al cant integral en tant que portat de l'experiència vital completa reviscuda en els seus símbols absoluts, entre els quals, el primer, l'acte mateix de la creació lírica. La resurrecció poètica, metamorfosi palingenètica però no oblidada, metempsicosi de la invenció fantàstica obtinguda en la riba decantadora del somni, comporta, juntament amb l'acompliment de la poesia, que hom es veu accomplir, la reinserció confiada a la pàtria: la de la unió amb la terra, recuperable fins i tot en la distància en virtut de la consolació poètica que ens restitueix a nosaltres mateixos, i l'altra, determinada i guanyada per la projecció de l'esperit vers Déu. I ja que aquesta pàtria de la fe no es perd amb el trasbals adolorit dels llocs i de les coses terrenes, d'ella s'extreu una substancial confiança, que és com un terreny sobre el qual es fonamenta la serenitat superior escaient a un fer poètic volgut en el límit de les passions contingudes i en un sofrir, extens i insistent,

21. És pensant sobretot en l'explicitesa d'aquesta elegia que GUANSE, «*Elegies de Bierville*», pàg. 232, ha afirmat que Riba «poeta intemporal fins al moment d'escriure-les [les *Elegies*], esdevé... el poeta civil que interpreta amb el cant i amb el clam el dolor de la pàtria».

22. No és aquest el lloc —encara que una indagació d'aquesta mena sembla força atractiva i haurà de ser feta algun dia— d'assenyalar els específics deutes culturals de Riba amb la poesia moderna i contemporània, en un ventall que va des de Goethe a Hölderlin, de Baudelaire a Rimbaud, de Mallarmé a Valéry, de Verlaine a Rilke (i no cal parlar de la tradició clàssica i de l'adhesió a certs autors de la poesia medieval, sobretot a la d'Ausias March). Mostres de tals ascendències estan escampades pertot arreu, però cal veure especialment FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, pàg. 202; BOFILL I FERRO, *Vint-i-cinc anys de crítica*, pàgs. 156-157; CASTELLET-MOLAS, *Poesia catalana*, pàg. 87; GUANSE, «*Elegies de Bierville*», pàg. 229.

23. Cf. sobre aquest tema, C. BOYÉ, *Les «Elegies de Bierville» i el mite d'Orfeu*, dins «In memoriam Carles Riba», pàgs. 95-101.

però filtrat pel diamant de l'intel·lecte: consolació penserosa i no substituíble en harmonia amb la severa concentració sobre l'ésser que mou al cant; orfisme de l'esperança cristiana íntimament acompanyada al confort de la creació poètica.²⁴

La llibertat i l'absolutesa de la poesia, assolides pels filtres complexos del despullament interior i de la transfiguració, són finalment proclamats en l'onzena elegia, que es configura com un cant d'alliberació en la consciència de la vida i en la voluntat de diàleg amb la veritat propiciada per la fe. El do de la poesia és la manera i la mesura per a reconèixer un Déu, el propi, únic i cert, que privilegia el poeta integrant-lo «en el fi». De tal manera són concedits al poeta —perquè la condició poètica comporta la possibilitat de capbussar-se al gresol del món per individuar-ne les motivacions latents i cobertes— la llibertat superior que restitueix a un mateix més enllà de l'exili, però sense sostreure's a tots els riscos del viure i del pensar, i el privilegi d'elegir i de consolar-se més enllà dels esdeveniments, però romanent-hi dins:

«(...) Oh gran cor satisfet, oh més plena
possessió de mi des de la idea d'un déu!»²⁵

Els calibrats versos en què es transfereix a la condició de l'amant —que fa via ràpidament cap a l'indret del conveni ansiat— l'anar cap a l'encontre de les fonts autèntiques de l'ésser, reduïdes a l'essencialitat circular del pensament que tendeix a la creació en l'estat de vida i de fe,

24. D'aquí, substancialment, la fonamental nota de confiança que progressivament va reconquerint-se al llarg del poema; tant és així que GUANSE ha pogut parlar de «salut moral, gairebé física, de les *Elegies*» («*Elegies de Bierville*», pàg. 234); FAUS de la seva «serena comunicabilitat» (*Situació de Riba*, pàg. 196); i BOFILL I FERRO ha afirmat que «en el fons de la polifonia d'aquests versos, una veu greu, com d'apassionat violoncel, modula però el cant d'una invencible esperança» (*Vint-i-cinc anys de crítica*, pàg. 155).

25. També de l'elegia que estudiem és fàcil extreure com la religiositat ribiana no és nada d'una fidelitat simplista, sinó que té el caràcter d'una conquesta meditada i necessària. Cf. FERRATÉ, *Carles Riba, home essencial*, pàg. 503: «La fe de Riba no és, no va ser mai, en cap nivell, presa per ell com a res de donat»; i SANSONE, *La ricerca di Carles Riba*, pàg. 252: «L'arco della poesia di Carles Riba perviene così a una più alta serenità e trae dalla compresenza del divino un'ulteriore lucidità, una consapevolezza più profonda, più pensoso raccoglimento. L'intima dinamica che produce la condizione poetica non perde, naturalmente, la dimensione di contenuta drammaticità che le è propria, né perviene a un appagamento provvidenziale, giacché la religiosità è una soluzione guadagnata nei termini problematici di una meditazione di vasta sofferenza intellettuale e umana, la risultante, tra immanente e panteistica, della intelligenza del vivere».

deixen transparentar de manera cristal·lina l'ànsia profunda d'una confiant alliberació de la condició humana malgrat l'amarga realitat del present. Així que, seguint la pauta d'una harmonització de plans que penetra tot el poema, l'elegia pot concloure's, sense que els seus equilibris íntims i múltiples vacil·lin, amb un missatge, que és molt més que un auguri pel fet que es diu com a veritat penosament individuada, de pau i d'amor entre els homes en la llibertat reconquerida. Una noció de llibertat, cal dir-ho, obtinguda en el procés laboriós d'una espoliació que produeix un reconeixement d'un mateix en l'indret profund d'una esseïtat consistent i dinàmica, guanyada en l'austera seguretat que allibera dels esdeveniments en la mateixa mesura que, com a poeta, hom és cridat a viure'ls més significativament.²⁶

GIUSEPPE E. SANSONE

26. Només tenint en compte aquesta condició de seguretat interior assolida es pot entendre adequadament el fet que Riba, el 1943, hagués pogut tornar a Barcelona, sense tenir mai, ni aleshores ni després, problemes de consciència.